

4. Козлова Е.Г. Гражданское воспитание студентов как педагогическая проблема / Е.Г. Козлова, Т.В. Гребеник // Педагогическое образование: вызовы XXI века. Материалы III Международной научно-практической конференции: 20–21 сентября 2012 года, Курск. В. 2-х ч. Ч. II. – Курск : Изд-во Курск. гос. ун-та, 2012. – С. 368–372.
5. Міщенко М. Самоідентифікація і громадянська позиція / М. Міщенко // Сучасність. – 2008. – № 12. – С. 25–31.
6. Плахута Л.П. Що означає бути громадянином своєї держави / Л.П. Плахута // Все для вчителя. – 2011. – № 22/24. – Серпень. – С. 31–32.
7. Приятельчук А. Фундаментальність філософської освіти в контексті сучасних соціальних викликів / А. Приятельчук // Вища школа. – 2013. – № 8 (110). – С. 56–69.
8. Савотина Н.А. Гражданские ценности в контексте проблем социализации студенческой молодежи / Н.А. Савотина // Педагогика. – 2011. – № 3. – С. 87–96.
9. Удод Л. Моральна політика як нова цінність української демократії / Л. Удод // Вища школа. – 2013. – № 6 (108). – С. 89–96.
10. Чернишова Є. Концептуальні підходи до реалізації ідеї триумфу особистості у контексті її саморозвитку / Є. Чернишова // Вища школа. – 2013. – № 8 (110). – С. 78–88.
11. Шабанов В.П. Упровадження форм і методів громадянської соціалізації студентів коледжу у позанавчальній діяльності / В.П. Шабанов // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2011. – № 1. – С. 27–31.

УДК 37.034:27

Тхоржевська Т.Д.

доктор педагогічних наук, професор
кафедри психології і педагогіки

Київського національного лінгвістичного університету

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті представлено основні періоди, тенденції процесу розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні, визначені на основі порівняльного аналізу церковної та науково-педагогічної точок зору.

Ключові слова: виховання дітей на засадах православної моралі, періоди розвитку, тенденції розвитку, традиції, загальноєвропейські тенденції.

Тхоржевская Т. Д. Развитие теории и практики воспитания детей в Украине в контексте общеевропейских тенденций. В статье представлены основные периоды, тенденции процесса развития теории и практики воспитания детей на основе православной морали в Украине, определенные на основе сравнительного анализа церковной и научно-педагогической точек зрения.

Ключевые слова: воспитание детей на основе православной морали, периоды развития, тенденции развития, традиции, общеевропейские тенденции.

Tkhorzhevskia T. The development of theory and practice of children upbringing in Ukraine in the context of the All-European tendencies. The article represents the main periods, tendencies of the development of theory and practice of children upbringing on the basis of orthodox morality in Ukraine, which were defined on the basis of comparative analysis of church and scientific – pedagogical views

Key words: children orthodox upbringing, periods of development, tendencies of development, traditions, All-European tendencies.

Останнім часом в Україні все більше проявляється тенденція до об'єднання здобутків представників різних світоглядних позицій для вирішення нагальних проблем суспільного життя. Сьогодні є потреба в дослідженнях, які би проливали світло на історичні науково-дослідні традиції країни; у дослідженнях, які б інтегрували досягнення представників різних світоглядних концепцій для вироблення спільних підходів до розв'язання актуальних завдань. Ця стаття відображає деякі результати історико-педагогічного дослідження, методологічною основою якого був саме інтеграційний підхід (інтеграція двох світоглядів – релігійного і світського) до вивчення, аналізу освітньо-виховних процесів в історії педагогіки України.

Важливою проблемою історико-педагогічної науки є проблема періодизації розвитку. Від часів незалежності України вона набула особливої гостроти у зв'язку з кардинальними політичними змінами в суспільстві, які зажди спричиняють перегляд історичного минулого. Творення періодизації, де б з максимальною широтою й глибиною були враховані всі тенденції й напрями розвитку педагогічної думки, шкільництва, є надзвичайно складним завданням. Для виконання такого перспективного проекту поряд з іншим має бути застосований інтегрований підхід, який дозволив би відобразити комплексне усвідомлення педагогічної дійсності.

Визначення тенденцій розвитку теорії та практики виховання в історії педагогіки будь-якої країни дає можливість аргументовано встановити певні періоди розвитку педагогічної думки, шкільництва. Ураховуючи той факт, що Україна ніколи не розвивалась автономно від загальноєвропейських процесів, визначення відповідності основних тенденцій розвитку педагогічної думки і практики в Україні тенденціям розвитку європейської педагогічної думки є тим більш важливим.

Метою цієї статті є розкрити результати наукового дослідження історії виховання в Україні, зокрема деякі загальні тенденції розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні в історичному процесі розвитку європейської педагогічної думки. Це особливо важливо у зв'язку з формуванням концепції виховання в Україні на етапі її інтеграції у світовий освітній простір.

У різні періоди розвитку вітчизняної педагогічної науки з'являлися праці, присвячені історії школи і педагогіки на теренах нашої країни. Перші узагальнюючі праці побачили світ у кінці XIX – на початку XX ст. в Російській імперії. Визначний внесок в історико-педагогічну науку з питань розвитку вітчизняної школи і виховання зробили М.І. Демков, П.Ф. Каптерев, М.О. Лавровський, С.І. Миропольський, Л.М. Модзалевський, які широко використовували церковні джерела і, попри певні розходження в деяких питаннях, сходилися на визнанні позитивного перетворюючого впливу церковного виховання. На той час переважаючими дослідницькими тенденціями ми вважаємо тенденцію до розгляду освітньої та виховної справи в Україні в рамках загальної історії православної Російської держави та тенденцію до світського аналізу освітніх подій, сутності виховних ідей, без заострення уваги на релігійних поглядах того чи іншого педагога як визначальних для оцінки його творчості.

У XX ст. солідні дослідження проводилися радянськими істориками педагогіки, у тому числі українськими (С.Д. Бабишин, Е.Д. Дніпров, М.С. Гриценко, Н.П. Калениченко, Є.Н. Мединський, Ф.І. Науменко, М.Ф. Шабаєва, М.Д. Ярмаченко та ін.), багаті науково-дослідницькі традиції яких були продовжені й у часи незалежності України (Н. Гупан, М.Б. Євтух, С. Золотухіна, В. Кравець, О. Любар, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Д. Федоренко, Ю. Руденко, О.В. Сухомлинська та ін.). Особливої уваги дослідників зазнали етнопедагогічні традиції українців. Однак усталений науково-дослідницький підхід при всій широті й глибині отриманого матеріалу, достовірності результатів дає можливість представити суто світський погляд на події, що відбуваються в історико-педагогічній сфері.

Як уже зазначалося, у сучасний період формування системи виховання громадянина незалежної України є необхідність до інтеграції традиційних і сучасних, світських і релігійних підходів у вихованні. У зв'язку з цим має місце тенденція до розширення предметного дослідницького поля історико-педагогічної науки, на яку вказує О.В. Сухомлинська [1, с. 29]. Ця тенденція, безумовно, проявилась і в діяльності автора цієї статті при проведенні фундаментального історико-педагогічного дослідження.

Хронологічні межі дослідження охопили період від часів хрещення Київської Русі до початку XXI ст. Дослідження починається аналізом православного виховання з 988 р., коли християнська віра стала державною релігією в Київській Русі, що забезпечило її масове поширення як світоглядного підґрунтя виховання, а також уможливило входження країни в економічний, культурний простір ареолу християнського впливу на загальній духовній основі. Закінчується дослідження початком XXI ст., коли після тривалої перерви християнські (православні) цінності вкотре стають затребуваними в контексті нових концептуальних реалій незалежної України, викликаних потребою відновлення історичних коренів і входження в європейський економічний, культурний простір. Саме завдяки таким хронологічним межам дослідження уможливило отримати цілісну картину розвитку православного виховання в Україні, виявити його традиції, тенденції, історичний зв'язок проблем минулого і сьогодення.

Особливістю дослідження стало вивчення і розкриття церковної та науково-педагогічної точок зору щодо розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні. Концептуально-порівняльний аналіз дозволив виявити наявні в церковних і світських джерелах теоретичні підходи до трактування історії освітньо-виховної справи в Україні, сформулювати українські православні освітньо-виховні традиції, розкрити сутність православної педагогіки, її основні категорії, принципи, засоби, методи, форми; розкрити процес розвитку теорії та практики православного виховання дітей в Україні в контексті загального розвитку християнського виховання і його впливу на формування світської педагогічної науки; виявити спільне і відмінне в трактуванні понять свободи і гуманізму в православній і світській педагогіках; сформулювати загальні закономірності функціонування різних виховних систем; довести, що загальний розвиток теорії та практики виховання відбувається за рахунок розвитку як релігійної, так і секуляризованої педагогічної думки.

Проведене дослідження дозволило розробити періодизацію розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні з визначенням основних тенденцій розвитку в кожному періоді. Власне визначення провідних тенденцій і дозволило виокремити ті чи інші періоди. Таким чином було означено вісім періодів:

I період – період ранньохристиянського виховання в Київській Русі (кінець X – середина XIII ст.);

II період – період православного виховання в Галицько-Волинській державі (середина XIII – середина XIV ст.);

III період – період православного виховання за часів литовсько-польського панування (середина XIV – середина XVII ст.);

IV період – період поширення українського досвіду православного виховання в російських землях (середина XVII – перша половина XVIII ст.);

V період – період поступового згортання українських православних освітньо-виховних традицій в Російській імперії та становлення світської педагогіки (друга половина XVIII – середина XIX ст.);

VI період – період розвитку світської теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі та загальнолюдських гуманістичних цінностей (середина XIX – початок XX ст.);

VII період – період радянського комуністичного виховання;

VIII період – період формування системи виховання громадянина незалежної України.

Цікавим і важливим результатом дослідження, на нашу думку, стало виявлення не тільки загальних тенденцій розвитку в кожному з періодів, але й опозиційних тенденцій у трактуванні одних і тих самих періодів і подій, які в них відбувалися, різними силами в церковному середовищі. Таким чином, автором була виявлена відсутність чіткого загальноприйнятого поняття традицій істинного православного виховання в церковному середовищі, що призводить до існування як мінімум двох стратегічних напрямів церковної інтерпретації історії практики православного виховання в Україні. На думку автора, за цим криється прихильність до різних національних традицій: української та російської.

На підтвердження останньої тези наведемо конкретні приклади. Так, у 1-му періоді (періоді ранньохристиянського виховання в Київській Русі (кінець X – середина XIII ст.) виявлено загальні тенденції до: об'єднання зусиль влади, духовенства та громади в здійсненні виховання за східною християнською традицією; християнізації населення засобами шкільної освіти; гармонізації двох завдань формування християнина: виховання та освіти; паралельного існування світських учителів і вчителів, що належали до духовного стану; релігійної толерантності, поваги до виховних цінностей Заходу і Сходу. Разом з тим виділено дві тенденції в трактуванні цього періоду православними священнослужителями: 1) це період нерозривної єдності книжної освіченості, ученості та морально-релігійного виховання, існування цілої системи християнської освіти; 2) це період духовної, некнижної мудрості.

У 3-му періоді (період православного виховання за часів литовсько-польського панування (середина XIV – середина XVII ст.) виявлено загальні тенденції до: розвитку православного виховання в напрямі збагачення усталеної класичної православної греко-слов'янської виховної традиції педагогічними здобутками християн інших конфесій; примирення науки і релігії у виховному впливі на людину; активної участі громадськості в здійсненні православного виховання в освітніх закладах; виховання захисника православ'я засобами західноєвропейської науки; секуляризації педагогічної думки. Разом з тим виявлено дві тенденції в трактуванні цього періоду православними священнослужителями: 1) це період кризи православного світовідчуття, відходу від духу та традицій святоотецького православного виховання, що був збережений лише на території Московської Русі; проникнення бездуховної західної ідеї освіти; 2) це золотий вік православної культури, виховання, розквіту Української православної церкви, що була на той час єдиною народною вихователькою.

Як уже зазначалося, авторка аналізувала розвиток теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні на тлі загального процесу розвитку педагогічної думки в Європі. Це дало змогу зробити висновки щодо загальних тенденцій, які вказують, що українське суспільство закономірно повертається до відродження духовних виховних традицій. Дослідження доводить, що загальні тенденції розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні відповідають історичному процесу розвитку європейської педагогічної думки, тобто є закономірними.

Визначальна тенденція проявляється в тому, що християнство як світова релігія впродовж віків здійснює свій перетворюючий вплив на виховні традиції європейців. Українці після хрещення Русі, так само, як і інші народи, залучилися до таких християнських педагогічних ідей, як ідеї рівності й гідності всіх людей як дітей божих, прав будь-якої дитини на життя, виховання, освіту, права на любов і обов'язку любити ближнього.

У період українського відродження Україна була втягнута в загальноєвропейський процес оновлення культури, зламу існуючої у світі практики християнського виховання, була залучена до загального процесу секуляризації педагогічної думки, що призвів до кардинальних змін: розвиток теорії та практики виховання дітей продовжував здійснюватися на засадах православної моралі (на тій території, яка залишалася православною), але в цьому процесі дедалі більшу роль почали відігравати світські педагоги, які вже дбали не про чистоту віри, а про застосування прогресивних педагогічних технологій і відмову від ідеї використання школи в цілях релігійної боротьби. Остання обставина, безумовно, позначилась на процесі розвитку педагогічної думки позитивно.

Слід підкреслити, що процес секуляризації педагогічної думки в Європі, а з нею й проникнення ідей Відродження та Просвітництва, був викликаний негативними явищами в самому середньовічному церковному середовищі й неспроможністю церкви на практиці впровадити ідеали християнського виховання, втілити у виховання справжній дух любові та віри в дитину. Помилки церкви поступово визнали навіть православні прогресивні церковні педагоги (В. В. Зеньківський).

Протягом віків на спільному корені християнської віри європейські народи створили особливі національні системи виховання (це явище всебічно розкрив К. Д. Ушинський). У Російській імперії історична спроба сформулювати систему виховання єдиного православного народу не увінчалася успіхом, оскільки єдність була підмінена поглинанням одних національних традицій іншими. Спільних православно-історичних коренів українців і росіян виявилось недостатньо для того, щоб у практиці виховання дітей на засадах православної моралі дотримуватися єдиних критеріїв.

У XIX ст. – на початку XX ст. українська педагогічна наука формувалася за загальноєвропейськими канонами, тобто розвивалася як секуляризована галузь знань, однак педагогічні ідеї християнства як цілісної світової релігії в ній продовжували своє існування. Як наслідок, українська педагогіка поступово збагачувалася педагогічним досвідом християн різних релігійних конфесій, для яких інтереси загальної справи виховання духовно здорової дитини перевищували більш вузькі з точки зору світського науковця конфесійні інтереси.

Тож паралельно розвивалась як церковна теорія виховання (православна, католицька і протестантська – у різних українських землях), так і світська науково-педагогічна думка на засадах християнської моралі.

Зрозуміло, що радянська комуністична педагогіка не стала спадкоємницею церковної педагогіки, і навіть світської наукової педагогіки, яка визнавала релігійну природу духовності. Комуністична педагогіка будувалась на зовсім інших методологічних засадах. Однак попри те, що офіційна виховна політика і практика в радянській Україні базувалася на відторгненні християнських ідеалів, вона не змогла здолати вікові виховні наслідки. Комуністичні ідеали переплелися з християнськими в народній свідомості, хоча цей процес для більшості людей протікав на підсвідомому рівні. Особливо яскраво християнство відбилося на творчості В.О. Сухомлинського, хоча в його розумінні духовності й не було місця божественному компоненту.

Сучасна українська педагогічна думка зазнає традиційного впливу християнських педагогічних ідей. Прихильники відродження визначального релігійного поняття духовності в Україні є провідниками загальної світової традиції так само, як і прихильники релігійного виховання школярів: християнська культура завжди потребувала розповсюдження через шкільну освіту. Загальною тенденцією в сучасній Європі є надання можливості всім бажаним дітям отримати основи релігійного виховання конфесійного спрямування в рамках шкільної освіти.

При всьому різноманітті народів ми всі розвиваємося за спільними непідвладними людині законами. При всьому уявному різноманітті цінностей, насправді, у нас як у європейців немає надто великого вибору, якщо ми хочемо розвиватися з урахуванням історичних помилок.

Українська культура давно знаходиться під впливом особливого духовного поля – могутньої світової релігії. Православ'я як її прояв давно стало невід'ємною часткою життя українця, що мало вирішальний вплив на формування виховних ідеалів, цінностей, усієї системи виховання (те саме можна стверджувати й про греко-католицьку віру). Християнська віра від часів хрещення Київської Русі є потужним чинником освітніх, виховних процесів в українських землях, транслятором моральних цінностей та ідеалів, що призвело до далекоглядних суспільних наслідків: сучасна Україна, попри довгий період відлучення від християн світу, має світоглядне підґрунтя для єднання з цивілізованим світом.

Трансформація поняття духовності в Україні відбувалася під впливом тих процесів, які зачепили не тільки Україну, але й Європу в цілому. Тому закономірно, що поступово в Україні сформувалось світське уявлення про духовність. Зміни нашого усвідомлення сутності духовності безпосередньо пов'язані з загальносвітовими процесами розвитку педагогічної думки від релігійної до світської з тією тільки відмінністю, що наша країна дійшла до крайнього вираження світськості, яке полягало в намаганні цілковито заперечити релігійний аспект духовності. За роки радянської влади було звичним оцінювати духовний розвиток людини за різноманітними параметрами, тільки не її релігійністю. Духовність вважали причетністю до вищих моральних, культурних цінностей, виключаючи з цього кола чи ігноруючи релігійну культуру. Але корінь слова «дух» залишився, і, як кожне коріння, дає сьогодні паростки. Остання обставина цілком відповідає загальним тенденціям розвитку європейської педагогічної думки.

Сучасні педагоги: як світські, так і церковні, мають усвідомити, що загальний світовий розвиток теорії та практики виховання здійснюється за рахунок взаємозбагачуючої боротьби релігійної та секуляризованої педагогічних думок, внаслідок чого переглядаються застарілі форми, переосмислюється власна теоретична спадщина, кристалізується універсальна педагогічна наука. Тому тільки на шляху взаємоповаги світських і церковних педагогів, взаємного вивчення і запозичення позитивного педагогічного досвіду можливе подальше духовне відродження людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тхоржевська Т.Д. Православне виховання в історії педагогіки України / Т.Д. Тхоржевська. – [2-е вид., доп. і переробл.] – К. : Фенікс, 2008. – 432 с.
2. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.

УДК 378.015.3:159.952.13

Тимчук І. М.
Білоцерківський національний
аграрний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНО СПРЯМОВАНОГО МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

У статті досліджуються психологічні, педагогічні, екологічні аспекти категорії «спрямованість особистості». Пропонується інтегративно обґрунтувати підхід до розуміння поняття «гуманістично спрямована особистість майбутнього еколога».

Ключові слова: гуманізація освіти, спрямованість особистості, екологічна свідомість, екологічна відповідальність, екологічне мислення.

Тимчук И. М. Психолого-педагогический аспект формирования гуманистически направленного специалиста по охране окружающей среды. В статье исследуются психологические, педагогические.